

NEDIM ZAHIROVIĆ

A határvidékben rejlő lehetőség

Thúry György halála és Berzencei Mehmed aga felemelkedése

Az oszmán határt illetően régóta uralkodó az a nézet, mely szerint az oszmán fél és szomszédai között húzódoó határvonalak elmosódtak, és nem definiálhatók világosan. A határ ezen felfogását rendre az oszmán expanzió kényszerével hozzák összefüggésbe.¹ Éppen ezért az oszmán határt az Oszmán Birodalom kialakulásától a 16. század végéig terjedő időszakban a társadalmi felemelkedésre lehetőséget biztosító térségnek is tekintették. Ez különösen azokra a katonákra vonatkozott, akik a határvidékeken harcoltak vagy az erődítményekben állomásoztak, hiszen az érintett területeken az érvényben lévő béke dacára is kisebbfajta háborúk dúltak. Ezekben a rátermettek igen hamar kitüntethették magukat, akár a határ megrohanása, csekélyebb léptékű hadműveletek, foglyok ejtése és rabszolgaságba hurcolása révén, függetlenül attól, hogy az ellenséges területre vezetett támadásról vagy egy onnan érkező elhárításáról volt-e szó.² Az efféle akciókat nem ritkán zsoldemelésel vagy javadalombirtokból származó jövedelmek gyarapításával honorálták. A harcban vagy egyéb szolgálatban bátornak és serénynek bizonyuló katonákat a határon szolgálatot teljesítő parancsnokok terjesztették fel a jutalmazásra. A javaslatot a szandzsák lovassági elöljárója (*alaybegi*), maga a szandzsákbég, sőt néha a beglerbég is továbbbíthatta a Portára.³

A bécsi Osztrák Nemzeti Könyvtárban található az a *rüznâmçe-defter*,⁴ melyben bőséges információ áll rendelkezésünkre a határ menti harcokról és az ahhoz kapcsolódóan tett zsoldemelési javaslatokról. Az Mxt. 571 jelzetű defter 384 oldalt tesz ki, bejegyzései a hidzsra szerinti 980–983 közötti időszakból származnak. A defter lényegében az adriai tengernél kezdődő, Horvátországon, Szlavónián, Magyarországon át egészen Erdélyig húzódoó földrajzi területre vonatkozik. Bejegyzéseiben azon katonákra vonatkozóan tesznek javaslatokat, akik már Szigetvár 1566-os meghódítása során kitűntek, de találunk benne

¹ Koller, Markus: *Eine Gesellschaft in Wandel. Die osmanische Herrschaft in Ungarn im 17. Jahrhundert (1606–1683)*. Stuttgart, 2010. 22. Az oszmán határ jellege csupán a tizenöt éves háború végét követően változott meg. A defenzívába szoruló oszmánok arra kényszerültek, hogy határvédelmüket a Habsburg katonai határrendszer mintájára szervezzék át.

² A határ másik oldalán is hasonló lehetőségek adódtak a társadalmi felemelkedésre, illetve a szegénységből való megmenekülésre. Ez az esély sokakat vonzott Magyarországra Németországból (Stuttgartból, Regensburgból, Nürnbergből, Münchenből, Ingolstadtból stb.). Lásd: Pálffy, Géza: *Gemeinsam gegen die Osmanen. Ausbau und Funktionen der Grenzfestungen in Ungarn im 16. und 17. Jahrhundert* (az Osztrák Állami Levéltár kiállítási katalógusa, 2001. március 14. – május 31.) Wien, 2001. 12.

³ Dávid, Géza: „Administration in Ottoman Europe”. In: *Studies in Demographic and Administrative History of Ottoman Hungary*. Istanbul, 1997. 197–198.

⁴ Bővebben erről a defter-fajtáról lásd: Fekete, Ludwig: *Die Siyāqat-Schrift in der türkischen Finanzverwaltung*. Bd. I. Budapest, 1955. 105.

olyan adatokat is, melyek az 1570–1573 közötti oszmán–velencei háborúra hivatkoznak. Természetesen a legtöbb esetben olyan zsoldemelésekről van szó, amelyek a katonák különféle magyarországi összetűzésekben való eredményes részvételének eredményei.⁵

A defter néhány bejegyzése lehetővé teszi, hogy jobban megvilágítsuk azokat a körülményeket, amelyek között a magyar hős, Thúry György életét vesztette. Thúry György tipikus határvidéki ember volt. Nem tudjuk, pontosan mikor és hol kezdődött a pályafutása. Az 1540-es években kapcsolódott be aktívan a török ellenes harcokba, karrierjének főbb állomásai a lévai, palotai, végül pedig kanizsai kapitányi tisztségek voltak. Diadalai révén ismert hőssé vált, még a törökök elismerését is kivívta.⁶ Valamennyi győzelme közül a legdicsebb az volt, amelyet 1566-ban Palota kapitányaként Arszlán pasa budai beglerbég fölött aratott. Thúry György közvetlenül a Szülejmán szultán által Magyarországra vezetett oszmán sereg megérkezése előtt aratott győzelmet Arszlán pasa fölött. A szultán olyannyira felháborodott Arszlán eljárásán, aki személyes becsúgyától vezérelve saját hatásköréből fogott neki Palota ostromának, hogy Szokollu Mehmed pasa nagyvezír sürgetésére ki is végeztette őt.⁷ A hadi szerencse 1571-ben hagyta el Thúry Györgyöt, amikor Kanizsa kapitányaként életét vesztette. A szakirodalom két változatot ismer Thúry György halálára vonatkozóan. A Forgách Ferenc által közvetített első szerint Ali szigetvári szandzsákbég a következő cselhez folyamodott: az állítólagos konvertita azzal a szándékkal lépett kapcsolatba Thúryval, hogy szeretne visszatérni régi keresztény vallásához. A bég végül Thúry hiszékenységét kihasználva tette el őt láb alól.⁸ Az Istvánffy Miklóstól származó másik verzió szerint az egyik, Sziget, Pécs és Segesd vagy Koppány ellen vezetett hadjárata során ölték meg. A törökök a határvidéken szokásos taktikát alkalmazták, mely arra irányult, hogy kicsalogassák a katonákat az erősségből. Ha a várkatonák már a falakon kívül voltak, és üldözőbe vették támadóikat, azok a háttérben várakozó török seregrész elé vezették őket. Ennek megfelelően Thúry, miután látta, hogy oszmán katonák egy kisebb csapata a kanizsai vár környékét prédálja, kijött az erődből, és lovas katonáival üldözőbe vette az előőrset. Csak hogy az üldözés közepette belefutott azokba az oszmán katonákba, akik háttérként Orosztony közelében állomásoztak, s az igazi harc ott bontakozott ki a két fél között. A küzdelemben Thúry életét vesztette, a fejét levágták és Isztambulba küldték.⁹

Dávid Géza, aki egyik munkájában részletesen is foglalkozott a szigeti szandzsák előljáróival, arra hívta fel a figyelmet, különös, hogy ez a jelentősebb határincidens Ali szigeti szandzsákbég szigeti hivatalviselésének idejére esik, mégis „semmilyen vagy igen csekély javadalombeli kiegészítést kaphatott csupán érte: 350.000 akcséval kezdte Szigeten, majd két év és két hónap elteltével 355.000 akcséval távozott, ezúttal Szolnokra.”¹⁰ Valóban, a Thúry elleni harcban való részvételéért Ali csupán azután kapott 40 000 ezüst fizetés-

⁵ Flügel, Gustav: *Die arabischen, persischen und türkischen Handschriften der kaiserlich-königlichen Hofbibliothek zu Wien*. Bd. II. Wien, 1865. Nr. 1384., 467.

⁶ Vö.: Takáts Sándor: „A nagy Thúry György”. In: *Bajvívó magyarok. Képek a törökvilágból*. Budapest, 1979. 217–254.

⁷ Arszlán pasával kapcsolatban lásd: Köhbach, Markus: *Die Eroberung von Füleek durch die Osmanen 1554. Eine historisch-quellenkritische Studie zur osmanischen Expansion im östlichen Mitteleuropa*. Wien–Köln–Weimar, 1994. 220–224.

⁸ Forgách Ferenc: *Emlékirat Magyarország állapotáról Ferdinánd, János, Miksa és II. János erdélyi fejedelemsége alatt*. Ford. Borzsák István. Budapest, 1977. 1038–1039.

⁹ Istuanfi, Nicolai: *Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV*. Coloniae Agrippinae: Hieratus. 1622. 513–514.

¹⁰ Dávid, Géza: „Die Bege von Szigetvár im 16. Jahrhundert”. *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, Bd. 82. Wien, 1992. 73.

emelést, hogy Szigetről Szolnokra került.¹¹ Egy ilyen veszélyes ellenfél kiiktatása különösen kitüntetető volt. A bejegyzések egyikében azonban azt olvashatjuk, hogy egy bizonyos Mehmed a határvidéken történt két akcióban való sikeres közreműködése folytán jelentősen növelte jövedelmeit. Ő volt Berzence erősségében a lovasok agája (*fārisān*), napi zsoldja 29 ezüstöt (akcsét) tett ki. A szóbanforgó akciók után 25 000 ezüst értékű nagyobb ziámetbirtokot (*ze'āmet*) ítéltek oda neki. Az összeg *Pečvār* (Pécsvárad), *Qapōšvār* (Kaposvár) és *Šāz* (Szász) kerületek (*nāhiye*) jövedelmeiből állt össze. A Mehmed jövedelmeinek felsorolását követő megjegyzésben a zsoldemelés fő okát is megadják: Thúry György halála, melynek Mehmed aga „önálló okozója” volt. Ezenkívül 1571-ben Szentgyörgynél részese volt egy összeütközésnek a császári csapatokkal, amelyben Gyulaffy Mihály életét veszítette. A vonatkozó megjegyzés így hangzik:

„*Mezkūr fevt olub ze'āmeti mahlül olmağın qal'e-i Berezence fārislerine āga olub yevmī 29 aqče 'ulūfeye mutaşarrıf iken Turi Görg nām mel'ūnuñ qatline müstaqıll sebeb olub ve Mağar beglerinden Gulāfī Mihāl nām mel'ūnuñ dil almaq qaşdıne gelüb meğ-rūhan anı dağı tıttub getürürken mürd olub bunlardan ğayrı yararlığınunñ nihāyeti olmayub mezīd-i 'ināyet-i pādīşāhīden ibtidādan 25 000 aqçeliq ze'āmet emr olunub sene-i ihdā ve semānīn ve tis 'ami'e Rebī'ü l-āhīrinünñ evāhīri tārīhiyle mü'verreğ hūkm-i şerīf-i 'ālīşān irād eden Mehmed āğaya emr-i 'ālī mūğibinğe ber-veğh-i tekml 25 000 aqçelik üzre tevğih olundı tahrīren fi 14 Şa'bān sene-i 981.*”¹²

„Mivel a nevezett személy¹³ meghalt, és nagy ziámetbirtoka megüresedett, megparancsoltatott, hogy a szultán kegyéből az eredeti, 25 000 ezüst értékű javadalmat a berzencei erősség lovas katonái agájának, a napi 29 ezüst zsoldban részesülő Mehmednek adják. Mehmed felmutatott egy, a 981. esztendő Rebī u l-āhīr hónapjának utolsó dekádjában [1573. augusztus 20–29.] keltezett magasztos parancsot, mire teljes névértéken egy 25 000 akcse értékű nagy ziámetbirtokot utaltak ki neki. Mehmed, akinek serénysége különben nem ismer határokat, egyedüli okozója volt az átkozott Thúry György halálának, valamint foglyul ejtette az átkozott Gyulaffy Mihályt,¹⁴ aki az oszmán felségterületre jött, hogy muszlim foglyokat ejtsen. Ő a harcban megsebesült és később belehalt sebeibe. Feljegyezve a hidzsra 983. évében, Şa'bān hónap 17. napján [1573. december 9.]”

Ha igazat adunk Istvánffynak, és az ő verzióját fogadjuk el, úgy Mehmed aga vagy a csaliként Kanizsa alá küldött katonák, vagy pedig az Orosztonynál várakozó hátvédek parancsnoka lehetett. A megjegyzés tartalma nem segít a kérdés végleges megoldásában, ám az írnok által választott *müstaqıll sebeb* (önálló vagy egyedüli ok) kifejezés egyértelműen arra utal, hogy Mehmed agának egészen nagy szerep jutott a veszedelmes ellenfél kiiktatásában. Istvánffy, aki az eseményekkel egy időben élt, szintén megemlítette azt a férfit, aki kioltotta Thúry György életét. Szerinte Meminek hívták az illetőt,¹⁵ ami arra utal, hogy

¹¹ Österreichische Nationalbibliothek (a továbbiakban: ÖNB) Mxt. 571. fol. 115r.

¹² ÖNB Mxt. 571. fol. 169r.

¹³ Egy bizonyos Qurd bégről van szó, aki az előzetes javadalmi jogosultságok biztosa (*tezkere emīni*) volt, és akinek a jogán Mehmed aga megszerezte a nevezett nagy ziámetbirtokot.

¹⁴ Az ismert Gyulaffy László fivérééről van szó, vö.: Nagy Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. IV. köt. Pest, 1853. 481.

¹⁵ „... a quodam Memio fauciatu corruit et interit.” In: Istuanfi: *Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV*, 514.

személye azonos lehet Mehmeddel.¹⁶ Az említett defterben még találunk néhány említést Thúry György halálával kapcsolatban, ám ezek inkább a Forgách-féle változat mellett szólnak. A 16. lap rektóján egy olyan nagy ziámetbirtok jövedelmeit sorolják fel, amelyek egy bizonyos Dervisre, Mehmed bég fiára vonatkoznak. A kísérő megjegyzésben az áll, hogy az illető részt vett a Thúry György elleni harcban, ezért pedig a hidzsra 979. évében, Muharrem hónap utolsó dekádjában (1571. június 15–24.) keltezett parancs értelmében 2000 ezüstnyi javadalombővítést kapott. Nyomban ezután egy további megjegyzés kelti fel a figyelmünket, melyben az áll, hogy ugyanebben az akcióban való részvételéért Musztafa nevű testvére is zsoldemelést kapott.¹⁷ Mindkét megjegyzést a hidzsra 980. évében, Safer hónap 13. napján rögzítették a defterben (1572. július 25.).¹⁸ A hidzsra 980. évében, Ša'bān hónap 29. napján (1573. január 4.) azt vezették fel a defterbe, hogy egy *Pešte* (Pest) kerületébe tartozó nagy ziámetbirtok Mehmed nevű tulajdonosa (*za'īm*), egy bizonyos Mahmud bég fia, 2000 ezüst jövedelembővítést kapott, ismét csak a fent vázolt vállalkozásban való részvételéért.¹⁹ Mindezekből világosan kitűnik, hogy ők hárman két különböző bégnek a fiai voltak. Vajon Mehmed bég és Mahmud bég személyesen is ismerték a magyar hőst? Ez nem lehetetlen, hiszen valószínűleg mindketten Magyarországon éltek le életük legnagyobb részét. Ennek megfelelően azt gyaníthatjuk, hogy a két bég kapcsolatban állt Thúryval, és talán fiaik révén csalták csapdába őt. Mi sem természetesebb annál, hogy ez mind csupán Ali szigetvári szandzsákbég közreműködésével valósulhatott meg. Mi mégis afelé hajlunk, hogy a szakirodalom által is megbízhatóbbnak tartott Istvánffy-féle változatnak van valós alapja, Mehmed aga karrierjének meredek emelkedése pedig szintén ezt erősíti meg.²⁰

Fordította: CZIRÁKI ZSUZSANNA

¹⁶ Egy 1570-ből származó tímárdefterbe (*Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, İstanbul, Tapu defteri No. 503.) valószínűleg utólag jegyezték be azt, hogy egy bizonyos Mehmed, aki a berzencei erősségben az 'azeb-katonák agája volt, és korábban napi zsoldot kapott, a továbbiakban egy 10 000 ezüst értékű tímárbirtok élvezője. Talán ez a jövedelememelés is Thúry György halálával állt összefüggésben. Ezzel kapcsolatban lásd: Hegyi Klára: *A török hódoltság várai és várkatonasága*. II. kötet. Budapest, 2007. 1324. Jelenleg nem lehet eldönteni, hogy ez a Mehmed, akit ebben a defterben az 'azeb-katonák agájaként említenek, megegyezik-e a mi Mehmedünkkel, aki az Mxt. 571. fol. 16r. szövegében a *fārisān*-katonák agájaként szerepel.

¹⁷ A két testvér jövedelmei a pécsváradi, szási és szentlőrinci kerületekből származtak.

¹⁸ ÖNB Mxt. 571. fol. 16r. a defter következő oldalán (fol. 16v.) található azok a jövedelmek, amelyek Ahmed, Mehmed bég harmadik fiának nagy ziámetbirtokát tették ki. A korábbi esetekhez hasonlóan itt is megjegyezték, hogy részt vett a Thúry György elleni harcban. Azonban, valamely ismeretlen okból adódóan, őt nem részesítették hasonló jövedelembővítésben. Az egész bejegyzést áthúzták, és a vörös betűkkel írt *müyesser ne-šüüd* (nem valósult meg) kifejezéssel egészítették ki.

¹⁹ ÖNB Mxt. 571. fol. 62v. Nagy javadalombirtoka jövedelmei Pest, Vác, Buda, Nagyfalva (Szolnok) kerületekből származtak.

²⁰ Az sem zárható ki, hogy még további személyek is kaptak zsoldemelést ugyanezen akcióban való részvételükért. E rövid munka alapjául olyan jegyzetek szolgálnak, melyek 2005-ben készültek. Az idei év februárjában ismét szerettem volna átnézni az említett deftert, de erre nem kerülhetett sor, mivel az éppen restaurálás alatt álló kézirat pillanatnyilag nem kutatható.